

**KALKINMA AJANSLARININ PLANLAMA VE FİNANSMAN
AÇISINDAN TURİZM SEKTÖRÜNE SAĞLADIĞI KATKILAR**

Uğur ÇALIŞKAN*, Süleyman TOY**

ÖZ

Bölgelerin potansiyel dinamiklerini kullanarak kalkınabilecekleri ve bu yolla bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılabileceği kabulü geçtiğimiz yüzyılın ilk yarısından bu yana bölge planlama disiplinine yön veren bir yaklaşım olarak görülmektedir. Türkiye’de ise Avrupa Birliği’ne uyum sürecinin gereği olarak bölgesel gelişme alanında yeni politikalar benimsenmiş ve bu politikalara uygun biçimde İstatistikî Bölge Birimi Sınıflaması uygulaması sonucu 26 Düzey 2 (NUTS II) Bölgesi oluşturulmuştur. Bu bölgelerin kendi potansiyelini yine kendi kalkınması için harekete geçirmesi fikri ile pilot uygulaması 2006 yılında iki bölgede başlatılan kalkınma ajansı kurulması süreci 2009 yılında tamamlanmış ve hâlihazırda her bir NUTS II bölgesinden sorumlu olan 26 adet kalkınma ajansı faaliyete geçmiştir.

2007 yılında Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan ve uygulamaya sokulan Türkiye Turizm Stratejisi’nin (2023) ana hedeflerinden biri de turizmin tüm yıla ve tüm yurda yayılması ve turizmin sosyo-ekonomik faydalarının artırılmasıdır. Bu çalışma, Türkiye’deki 26 kalkınma ajansının bölge planlarındaki önceliklerinden başlayarak turizm sektörüne bölgesel planlama açısından verdikleri önemi ve mali destekleri ile sağladıkları katkıları ele almak için içerik analizi uygulanarak hazırlanmıştır. Çalışma hemen hemen bütün kalkınma ajanslarının turizm sektörü ile ilgilendiklerini göstermektedir. Çalışma sonucunda planlama çalışmalarına yönelik önerilere yer verilirken ajans bütçelerinden özellikle turizmde altyapı ve tanıtım konularına ayrılan kaynağın boyutu ile ilgili somut fikirler elde edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: *Turizm, Düzey II Bölgeler, Kalkınma Ajansları, Bölge Planı, Mali Destek*

**CONTRIBUTIONS OF REGIONAL DEVELOPMENT AGENCIES TO
PLANNING AND FINANCE OF TOURISM SECTOR**

ABSTRACT

The acceptance of the idea that regions can develop socioeconomically using their own potentials and dynamics and thus reducing interregional disparities has been steering the contemporary regional planning approach since the first half of last century. In Turkey, upon the adoption of regional development policies applied in European Union in the accession process, which include the nomenclature of units

*Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Muğla, E-posta: ugurcaliskan@mu.edu.tr

**Atatürk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Erzurum, E-posta: suleyman.toy@atauni.edu.tr

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

for territorial statistics (NUTS), totally 26 Regional Development Agencies (RDAs) were founded, first two of which were established as pilot in 2006 while the foundation of the rest was completed in 2009. Turkish Tourism Strategy 2023 prepared and started to be implemented by the Ministry of Tourism in 2007 aims to increase the socio-economic benefits of tourism by expanding it all year and over the country. RDAs have emphasized on tourism as a crucial sector since their inception in their regional development plans, sectoral strategies and technical and financial support programs.

Current study was conducted using content analysis to evaluate the contributions of RDAs to tourism sector in terms of their planning efforts e.g. in their regional development plans prepared in coordination with all local partners and financial grant programs. Results of the study show that almost all Turkish RDAs see tourism sector as a key to development by giving place it in their plans and strategies and leaving an amount of financial source in their grant budgets to improve it in their regions. This study is important to give opinions about the views of RDAs towards tourism and the size of the financial budget they left for the sector.

Keywords: *Tourism, NUTS II Regions, Development Agencies, Regional Plans, Financial Grant*

GİRİŞ

Yerel veya bölgesel kalkınma anlayışı dünya genelinde uzun süredir uygulaması görülen ve önemi giderek artan bir konudur. 1930'larda ABD'de ortaya çıkan ve yerel potansiyeller kullanılarak giderilmeye çalışılan az gelişmişliğin ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının getirdiği sıkıntılar İkinci Dünya Savaşı sonrasında daha da belirginleşerek o dönemde uygulanan politikalarda farklılığa gidilmesini zorunlu kılmıştır (Cox, 2004; Köse ve Konur, 2011). Önceki dönemde yaygın olan yönetim ve planlama anlayışına uygun olarak gerçekleştirilen merkezden yönetim ve merkezîyetçi karar alma mekanizmaları bölgelerarası eşitsizliği giderememiş ve bölgesel kalkınmanın istenilen düzeye ulaşmasını temin edememiştir. Yeni yaklaşımda ise kalkınmanın sağlanabilmesi için yerel kaynak ve potansiyellerin uzun erimli ve yerel aktörlerin katılımı ile yapılan planlar çerçevesinde kullanılması gerekliliği benimsenmiştir. Bu önemli görevde koordinasyonu oluşturmak için ise bölgesel kalkınma ajansları gibi çeşitli yapı ve fonksiyonellikte yerel aktörler oluşturulmuştur.

Özellikle batıda yaşanan bu anlayış değişikliğinin ve planlı kalkınma anlayışının Türkiye'ye de yansımaları olmuş ve Devlet Planlama Teşkilatı'nın 1960 yılında kurulması ile başlanılan planlı dönemde bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması temel hedefler arasında tüm ulusal kalkınma planlarında zikredilmiştir. Bununla beraber, planlama yöntem ve

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

tekniklerinden ve kurumsal destek, koordinasyon ve mali kaynak yetersizliğinden kaynaklı (Haughton ve Counsell, 2004; Kayasü ve Yaşar, 2006) nedenlerle bu hedeflerin gerçekleştirilemediği de görülmüştür. Avrupa Birliği ve ABD'deki uygulamalarda ise iyi uygulama örnekleri olarak alınabilecek başarılar imza atılmış ve söz konusu başarılarla kalkınma ajansları önemli roller üstlenmişlerdir (Kayasü ve Yaşar, 2006; Özmen, 2008). Söz konusu başarılı uygulamalar sayesinde "yerel dinamiklerin ekonomik kalkınma ve bölgesel gelişme sürecindeki önemi artmış" (DPT, 2000b) ve diğer Avrupa Birliği üyeleri gibi Türkiye'nin gündemine de kalkınma ajanslarının gelmesi sağlanmıştır.

Türkiye, kalkınma ajansı kavramıyla daha önceki birkaç deneme haricinde (GAP Projesi kapsamında gerçekleştirilen Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri ile söz konusu illerin Ticaret ve Sanayi Odalarının önderlik ettiği Ege Bölgesi Kalkınma Ajansı, Mersin Kalkınma Ajansı gibi) Avrupa Birliği üye ülke statüsünü kazandığı 1999 yılından sonra yoğun olarak karşılaşmıştır. Dünyada ise ilk uygulamaları 1933 yılında ABD'de kurulan Tennessee Valley Authority (TVA) (Filiztekin, 2008; Özmen, 2008) ile yaşanan kalkınma ajansları özellikle İkinci Dünya Savaşı'nı müteakip kurulmuşlardır. 50 yılı aşkın süredir faaliyetlerini sürdüren (Ildırar, 2004; Özer, 2007; Özmen, 2008) kalkınma ajanslarının sayısı günümüzde 20.000 civarındadır (Özen, 2005).

Avrupa'da ise; 1950'lerde Avusturya, Belçika, İrlanda ve Fransa'da kurulan kalkınma ajansları, Almanya, Hollanda, İngiltere ve İtalya'da 1960'larda, Danimarka, Finlandiya İspanya ve Yunanistan'da 1980'lerde kurulmuşlardır. Doğu Bloku ülkeleri ise AB üyelik sürecinde, 1990'ların sonunda kalkınma ajansı kavramı ve yapılanmasıyla tanışmışlardır (Çakmak, 2006; EURADA, 1999; Oğuzsoy, 2004).

Merkezden yönetim ve karar verme yerine yerel aktörlerin karar ve uygulama süreçlerinde aktif rol almalarını öngören (Deas ve Kevin, 2000) kalkınma ajansları için tarihsel gelişim sürecinde gerçekleştirdikleri faaliyetler ve kuruluş biçimlerinin farklılığı nedeniyle;

- Bölgenin problem alanlarını ve potansiyellerini belirleyerek, söz konusu problem alanlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapan kurumlar (Eroğlu ve Kum, 2010; EURADA, 1999),

- Sviluppo Italia, örneğinde olduğu gibi; ulusal şirketlerde söz sahibi bir ortak olmasının yanı sıra kamu yatırımları yapan bir holding (Özen, 2005),

- Bölgesel aktörler tarafından yönetilen ve yoğunlukla kamu tarafından finanse edilen, merkezi yönetimin veya merkezi yönetimlerin taşra teşkilatlanması dışında yer alan ve yerel potansiyelleri harekete

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

geçirerek bölgesel kalkınmayı hedefleyen kurumlar(DPT, 2000a; Eroğlu ve Kum, 2010; Halkier,Danson ve Damborg, 1998), gibi farklı tanımlamalar yapılabilmektedir.

Bu tanımların çeşitliliği kalkınma ajanlarının ortaya çıkış şekilleri ve çözmeye çalıştıkları sorunların farklılığından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle, çok değişik amaçları ve görevleri üstlenen kalkınma ajanslarının bölge potansiyellerini değerlendirme ve karşılaştırmalı üstünlükleri ortaya koyma yoluyla bölgesel kalkınmışlık seviyesine katkı koyabilme temel amacı doğrultusunda genel olarak;

- Bölgesel işbirliği çerçevesinde oluşturulacak bölge planlarının oluşturulması ve uygulanmasında liderlik yapmak ve sonuçlarını izlemek,
- Merkezi hükümetten gelen veya uluslararası fon sağlayıcılardan elde edilen kaynaklarla bölgelerin potansiyellerini ortaya çıkarabilmek için gerekli olan fiziki, ekonomik ve idari altyapıyı oluşturmak,
- Bölgelerine yönelik detaylı inceleme ve araştırmalar yaparak bilgi bankası görevi üstlenmek,
- Üniversiteler ve diğer araştırma kuruluşlarıyla işbirliği yaparak teknoloji transferleri gerçekleştirilmesini ve yerel halkta teknik bilgi seviyesinin arttırılmasını sağlamak,
- Bölgenin ulusal ve uluslararası işbirliği ağlarının geliştirilmesini sağlamak,
- Yatırım projelerinin koordinasyonunu sağlamak ve kamu-özel sektör işbirliklerini desteklemek,
- Girişimcilik kültürünü yerleştirmek ve dolayısıyla rekabetçiliği arttırmak,
- Yatırımcılara, iş süreçlerine ilişkin her türlü konuda yardım, destek ve danışmanlık sağlamak,
- KOBİ'ler için finans kaynakları yaratmak, yerel, ulusal ya da uluslararası fonlar, kredi kuruluşları ve bankalarla işbirliği yapmak,
- Bölge içerisinde kurum ve kuruluşların proje üretme ve yazabilme ve bu çerçevedeki fonlardan yararlanma kapasitelerini arttırmak, doğrultusunda çalıştıkları ifade edilebilir (Berber ve Çelepçi, 2005; Gibbs, 2000; Pınarcıoğlu ve Işık, 2004; Hughes, 1998; Kayasü ve Yaşar, 2006; Kumral, 1993; Özen, 2005; Özer, 2007; Uzay, 2005).

Bu geniş görev tanım ve kapsamı çerçevesinde, kalkınma ajanslarının öncelendiği sektörlerden biri de turizm sektörüdür. Turizm sağladığı sosyoekonomik faydalar nedeni ile geri kalmış bölgelerin kalkınması açısından hayati sektörlerden biri olarak ele alınmaktadır. Bu nedenle, hem dünya hem de Türkiye'deki örneklerinde kalkınma

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

ajanslarının turizm sektörüne özel ilgi gösterdikleri bilinmektedir. Bu çalışmanın amacı, Türkiye’de yerel kalkınmanın yeni aktörleri olan 26 kalkınma ajansının bölge planlarındaki turizm sektörüne bölgesel planlama açısından verdiği önemi ve mali destekleri ile sağladığı katkıları içerik analizi yoluyla ortaya koymaktır.

ÜLKEMİZDE KALKINMA AJANSLARI

Özellikle Doğu Avrupa ülkelerinde olduğu gibi Türkiye’nin de kalkınma ajanslarıyla tanışması Avrupa Birliği üyeliği müzakereleri nedeniyle olmuştur (Hasanoğlu ve Aliyev, 2006). Avrupa Birliği Konseyi’nce (2001) hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi’nde “topluluk kurallarına uygun olarak istatistiki amaçlarla bölgesel birimlerin sınıflandırmasının hazırlanması” ve “bölgesel düzeyde işlevsel yapıların kurulması ve bölgesel gelişme ile ilgili mevcut idari yapıların güçlendirilmesi” gerekliliği belirtilmiştir. Ülkemiz tarafından hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı ile ulusal bir kurumun koordinasyonunda olmak kaydıyla (şöz konusu kurum Kalkınma Bakanlığı – mülga DPT – olarak belirlenmiştir) “Bölgesel gelişme politikalarını yerel bazda uygulayacak kurumsal bir mekanizmanın geliştirilmesi” hedeflenmiştir (DPT, 2003). Bu doğrultuda öncelikle Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistiki veri tabanı oluşturulması amacıyla AB (NUTS) sistemi 22 Eylül 2002 tarih ve 4720 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile kabul edilmiş ve 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Söz konusu karar ile istatistiki düzenleme 3 kademede gerçekleştirilmiştir. Düzey 3, 81 il birimini kapsamaktadır. Düzey 2 tanımı ise istatistiki anlamda bütünlük içeren birimleri kapsamakta olup Türkiye’de 26 Düzey 2 Bölge belirlenmiştir. Düzey 2 birimlerinin de gruplandırılması sonucu oluşan 12 adet birim Düzey 1 bölge olarak tanımlanmıştır (Tablo 1).

Söz konusu Bakanlar Kurulu kararını müteakip 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun 08.02.2006 tarih ve 26074 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 5449 sayılı kanunun 1. maddesinde ülkemizde kurulan kalkınma ajanslarının amaçları;

“kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak,

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkıları

sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgelerarası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak”

olarak tanımlanmış olup söz konusu amaçlar dünya genelindeki kalkınma ajanslarının görevleri ile örtüşmektedir.

Tablo 1: Türkiye İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırması

Düzyen 1		Düzyen 2		Düzyen 3
KOD	İSİM	KOD	İSİM	İSİM
TR1	İstanbul	TR10	İstanbul alt bölgesi	İstanbul
TR2	Batı Marmara	TR21	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli
		TR22	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale
TR3	Ege	TR31	İzmir alt bölgesi	İzmir
		TR32	Aydın alt bölgesi	Denizli, Aydın, Muğla
		TR33	Manisa alt bölgesi	Kütahya, Afyonkarahisar, Manisa, Uşak
TR4	Doğu Marmara	TR41	Bursa alt bölgesi	Bursa, Bilecik, Eskişehir
		TR42	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Bolu, Düzce, Sakarya, Yalova
TR5	Batı Anadolu	TR51	Ankara alt bölgesi	Ankara
		TR52	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman
TR6	Akdeniz	TR61	Antalya alt bölgesi	İsparta, Antalya, Burdur
		TR62	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin
		TR63	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye
TR7	Orta Anadolu	TR71	Kırıkkale alt bölgesi	Nevşehir, Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Niğde
		TR72	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat
TR8	Batı Karadeniz	TR81	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Bartın, Karabük
		TR82	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop
		TR83	Samsun alt bölgesi	Samsun, Amasya, Çorum, Tokat

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

TR9	Doğu Karadeniz	TR90	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize
TRA	Kuzeydoğu Anadolu	TRA1	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt
		TRA2	Ağrı alt bölgesi	Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır
TRB	Ortadoğu Anadolu	TRB1	Malatya alt bölgesi	Malatya, Bingöl, Elazığ, Tunceli
		TRB2	Van alt bölgesi	Van, Hakkâri, Bitlis, Muş
TRC	Güneydoğu Anadolu	TRC1	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis
		TRC2	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır
		TRC3	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt

Kaynak: Avrupa Bakanlığı; <http://www.yereldeab.org.tr/TabId/100/ArtMID/3294/ArticleID/1951/KalkinmaAjanslari.aspx>, Erişim tarihi: 04.04.2016

*Listede belirtilen ilk il Düzey 2 bölgesinde kurulan kalkınma ajansının merkezinin bulunduğu ili göstermektedir. Diğer iller alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Türkiye’de 06 Temmuz 2006 tarihinde Çukurova (TR62) ve İzmir (TR31) Kalkınma Ajanslarının pilot olarak, 22 Kasım 2008’de Karacadağ (TRC2), Kuzeydoğu Anadolu (TRA1), İpekyolu (TRC1), İstanbul (TR10), Mevlana (TR52), Dicle (TRC3), Orta Karadeniz (TR83), Doğu Anadolu (TRB2) Kalkınma Ajanslarının ve 25 Temmuz 2009’da ise Ankara (TR51), Güney Marmara (TR22), Bursa, Eskişehir, Balıkesir (TR41), Güney Ege (TR32), Doğu Akdeniz (TR63), Batı Akdeniz (TR61), Serhat (TRA2), Kuzey Anadolu (TR82), Orta Anadolu (TR72), Doğu Marmara (TR42), Zafer (TR33), Fırat (TRB1), Ahiler (TR71), Trakya (TR21), Doğu Karadeniz (TR90), Batı Karadeniz (TR81) Kalkınma Ajanslarının kurulması ile 3 aşamalı olarak kalkınma ajanslarının kuruluş süreci tamamlanmıştır.

Bölge Planlarında Turizm

Türkiye’de planlama hiyerarşisi ve kuralları 3194 sayılı İmar Kanunu ile düzenlenmektedir. Söz konusu kanunda, bölge planlarının “sosyo ekonomik gelişme eğilimlerini, yerleşmelerin gelişme potansiyelini, sektörel hedefleri, faaliyetlerin ve alt yapıların dağılımını belirlemek üzere”(İmar Kanunu, Madde 8) mülga DPT – günümüzde Kalkınma Bakanlığı- tarafından hazırlanacağı veya hazırlatılacağı hükme bağlanmıştır. İlk uygulaması tüm Düzey 2 Bölgeler özelinde 2010 – 2013 dönemini kapsayan bölge planları şeklinde olan planlar ikinci nesil olarak, 2014 – 2023 dönemini kapsayacak şekilde Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi Bölgesel Gelişme Ana Planı’nın

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

yürürlükte olduğu TR83 bölgesi hariç 25 Düzey II bölgesine ilişkin olarak Kalkınma Bakanlığı'nın görevlendirmesi, yönlendirmesi ve koordinasyonunda kalkınma ajansları tarafından yerel aktörlerin ve paydaşların katılımı ile hazırlanmıştır.

Söz konusu planlar, Bölgesel Gelişme Yüksek Kurulunun 30.12.2014 tarih ve 2014/1 sayılı kararı ile onaylanmış ve yürürlüğe girmiştir. Bununla birlikte 2014 -2023 dönemini kapsamak üzere hazırlanan bölge planlarının beklenenden geç onaylanması, planların ismen 2014 – 2023 dönemini kapsamalarına rağmen uygulamada 2015 – 2023 dönemini kapsamalarına yol açmıştır.

Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi Bölgesel Gelişme Ana Planı da dâhil olmak üzere 26 adet bölge planı ile

- Gelecekte bölgelerin ulaşmak istedikleri ana hedefin belirlendiği "Vizyon";
- Vizyona ulaşmak için kullanılacak ana yolların belirlendiği "Gelişme Eksenini",
- Her bir gelişme ekseninin hedefine yönelik "Öncelikler",
- ve
- Her bir önceliğin gerçekleştirilebilmesi için uygulanacak "Tedbirler" düzeninde kararlar alınmıştır.

Çalışmanın bu kısmında bölge planları içerik analizine tabi tutularak, planlar ile her düzeyde doğrudan turizm sektörüne yönelik alınan kararların incelenerek turizm sektörünün karar düzeyinde kazandığı önem tespit edilecektir. Söz konusu analiz ile ulusal planlarda vurgusu giderek artan turizm sektörünün ajanslar tarafından önemsenip önemsenmediği ortaya konacaktır.

Şekil 1: 26 adet Bölge Planı Stratejik Kararlar ve Turizm Sektörü ilişkisi

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

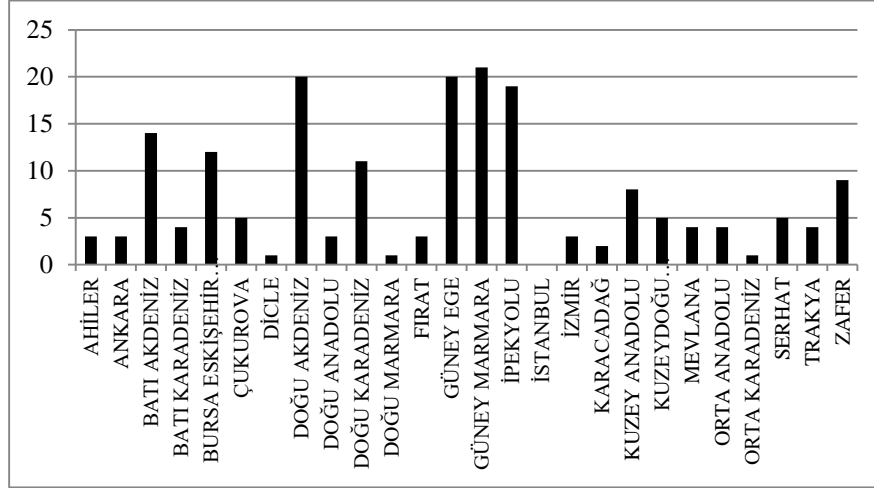
Her bir bölge planı doğal olarak 1 adet vizyona sahip iken belirlenen gelişme eksenleri, öncelik ve tedbirlerin sayısı bölgeden bölgeye farklılık göstermektedir. Tüm bölge planları kapsamında 101 gelişme eksenleri, 459 öncelik ve 2251 tedbir belirlenmiş olup (Şekil 1) bu veriler her bir bölge planının ortalama 3,9 gelişme eksenleri, 17,7 öncelik ve 86,6 tedbir içerdiğini göstermektedir. En az sayıda Gelişme Eksenleri, Öncelik ve Tedbir kararı; (sırasıyla, 1, 5 ve 20) Bölge Planı mülga DPT tarafından daha önceki dönemde hazırlanmış olan Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı'na belirlenmiştir. Zafer Kalkınma Ajansı'nın ise 10 adet ile en fazla Gelişme Eksenleri belirlediği, TRC1 Bölge Planı'nda (İpekyolu Kalkınma Ajansı) ise 255 adet tedbir belirlendiği görülmektedir. Genel olarak, Türkiye Turizm Stratejisi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007) ilkeleri ile paralel şekilde bütün ajansların bölgelerinin turizm potansiyellerini değerlendirme amacıyla olduğu belirtilebilir.

Söz konusu kararlar arasında 2 adet vizyon ifadesinde turizm sektörü doğrudan yer alırken, 4 gelişme eksenleri, 27 öncelik ve 188 tedbir kararı doğrudan turizm sektörüne yöneliktir. Eyleme yönelik olan Tedbir kararları açısından bakıldığında tüm kararların %8'inin turizm sektörüne yönelik olduğu göze çarpmaktadır. Çalışmada doğrudan turizm sektörüne yönelik kararlar irdelenmekte olup dolaylı olarak turizm sektörüne de hizmet edecek olan fiziksel mekân kalitesinin artırılması, rekabet edebilirliğin artırılması ve sosyal yaşama yönelik kararlarda dâhil edilirse bu rakamların yükseleceği aşikârdır. Dolayısıyla tüm bölge planları açısından turizm sektörü doğrudan veya dolaylı olarak bölgesel kalkınma araçları arasında görüldüğü rahatlıkla ifade edilebilir.

Şekil 2 ile verilen veriler turizm sektörünün daha gelişmiş olduğu Batı Akdeniz, Güney Ege, Güney Marmara gibi ajansların yanı sıra İpekyolu, Doğu Akdeniz, Bursa, Eskişehir Bilecik, Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansları'nca hazırlanan bölge planlarında da turizme ayrı bir önem verildiği dikkati çekmektedir. Diğer dikkati çeken husus ise, İstanbul Kalkınma Ajansı'na doğrudan turizme yönelik herhangi bir tedbir kararının olmamasıdır. Bu durum İstanbul Bölge Planının diğer bölge planlarından farklı bir hiyerarşik düzen içermesinden kaynaklıdır. Çalışmada ilk 4 düzey kararlar dikkate alınmış olup İstanbul Bölge Planında Tedbirlerin gerçekleştirilmesine yönelik olarak belirlenen Hedefler kısmında; doğrudan turizm sektörüne yönelik 4 adet hedef belirlenmiştir. İstanbul Bölge Planı'nda belirlenen 491 hedef arasında turizme yönelik tedbirlerin % 1 oranında bile olmaması dikkati çeken bir sonuç olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak daha önce de belirtildiği gibi dolaylı olarak turizm sektörüne de katkı sağlayacak kararlar da dâhil edildiğinde bu oran artacaktır. Bununla birlikte

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkıları

İstanbul gibi dünyanın en önemli turizm merkezleri arasında olma potansiyeline sahip bir kente ilişkin planlamalarda turizme daha önem verilmesi gerekliliği belirtilmelidir.

Şekil 2: 2014 – 2023 Bölge Planlarında Turizm İfadesi İçeren Tedbir Sayıları

Bunun yanı sıra, daha az gelişmiş bölgeler arasında yer alan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi illerine yönelik hazırlanan bölge planlarında turizm sektörünün önemsendiği ortaya çıkmaktadır. Bu illere yönelik olarak Gaziantep, Adıyaman, Kilis illerini kapsayan TRC1 Bölge Planı bu anlamda 19 tedbir kararıyla ön plana çıkmaktadır. En az karar (1 karar) ise Mardin, Batman, Şırnak, Siirt illerine yönelik hazırlanan bölge planında yer almaktadır. Bunun haricinde söz konusu az gelişmiş doğu illerine yönelik, Erzurum, Erzincan, Bayburt ile Kars, Ağrı, Ardahan, Iğdır illerini kapsayan bölge planlarında 5, Van, Hakkâri, Bitlis, Muş ile Malatya, Bingöl, Elazığ, Tunceli illerine yönelik hazırlanan bölge planlarında 3, Şanlıurfa, Diyarbakır illerine yönelik 2 tedbir kararı doğrudan turizm sektörü ile ilişkilidir. Genel olarak söz konusu tedbirler teknik ve beşeri turizm altyapısının iyileştirilmesi ve tanıtıma yönelik kararları kapsamaktadır.

Mali Destek Programlarında Turizm

Ülkeler ve bölgeler arasındaki kalkınmışlık farkının azaltılması ile kurumsal, yasal, ekonomik ve sosyal altyapıların iyileştirilmesi amacıyla, kamu ve özel sektörün desteklenmesi hususu Avrupa Birliği'nin temel

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

uygulamaları arasında yer almaktadır. Turizm sektörü de söz konusu fonlar içinde önemli bir yer tutmaktadır (Durkin, 2011).

Bu destek programları ile genel olarak;

- Servis ve hizmet yeniliklerinin veya kümelenmesinin sağlanmasına yönelik araştırmalara,

- Turizm ile ilgili internet uygulamalarının geliştirilmesine,

- Yeni turizm pazarlarına yönelik ürün ve hizmet üretimine (sağlık turizmi, eko-turizm, gastronomi turizmi vb.),

- Farklı turizm türlerini içerecek kümelenmelerin oluşturulmasına (termal turizm ile birlikte eko turizm imkânlarının geliştirilmesi gibi),

- Bölge kalkınmasına etkili olacak şekilde turizm bölgeleri (özellikle sahil bölgeleri) ile art bölgelerin entegrasyonuna,

- Enerji verimliliğinin artırılmasına,

- Küçük ölçekli altyapı yatırımlarına,

- Girişimciliğin artırılması, personelin kapasitesinin artırılması ve eğitim seyahatleri gibi konulara destek sağlamaktadır (European Commission, 2014).

Bu kapsamda, Avrupa Birliği fonları kapsamında turizm artan şekilde fonlanmaktadır (Wanhill, 2004). Örnek olarak, İrlanda söz konusu fonlardan en fazla ve etkin yararlanan ülkeler arasında gösterilmektedir. Avrupa Birliği'nin hibeleri İrlanda turizminde 1980'lerin ortalarından sonrasında bir canlanma (Deegan and Dineen, 2000) ve hatta "rönesans" (Wanhill, 2004: 54) yaşanmasını sağlamıştır. Güncel Avrupa Birliği Fonlarının turizm sektörü ile ilgili destekleri aşağıda gösterilmektedir;

Ülkemizde ise, Avrupa Birliği projelerinin yanı sıra, çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından çeşitli projelere hibe veya kredi desteği sağlanmaktadır. Kalkınma ajansları da mali destek programlarıyla, bölge planlarında belirlenen amaçların gerçekleştirilmesi için belirlenen koşullar çerçevesinde kamu sektörü, özel sektör ve sivil toplum örgütlerine destek sağlamaktadırlar. Bu kapsamda, hazırlanması ve uygulanması yine 5449 sayılı kanunda da belirtildiği gibi görevleri arasında yer alan mali destek programları kalkınma ajanslarının bölge planı ile belirledikleri amaçları yerine getirmek üzere en çok yararlandıkları araçlar olarak göze çarpmaktadır.

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

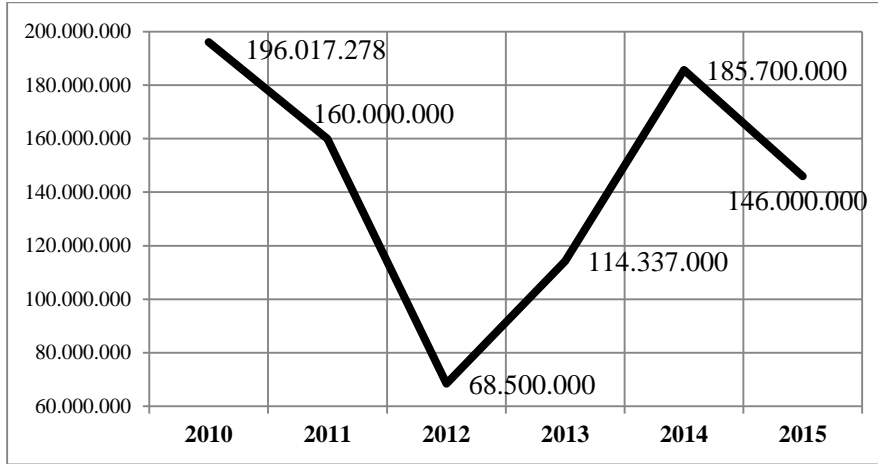
Tablo 2: Turizm ile Bağlantılı Güncel AB Programları

Konu	2014-2020 Dönemi
Uyum Fonları	<ul style="list-style-type: none">Yapısal Fonlar<ul style="list-style-type: none">Avrupa Uyum Fonu (European Cohesion Fund)Avrupa Sosyal Fonu (European Social Fund)Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (European Regional Development Fund)<ul style="list-style-type: none">Avrupa Bölgesel İşbirliği (European Territorial Co-operation)
Çevre, Tarım, Denizcilik ve Balıkçılık Politikaları	<ul style="list-style-type: none">LIFEKırsal Kalkınma için Avrupa Tarım Fonu (European Agriculture Fund for Rural Development)Avrupa Denizcilik ve Balıkçılık Fonu (European Maritime and Fisheries Fund)
Araştırma, Yenilik ve Rekabetçilik	<ul style="list-style-type: none">Horizon 2020 (Araştırma ve Yenilik için Çerçeve Programı)COSME (İşletmelerin ve KOBİ'lerin Rekabet Edebilirliği Programı)
Kültür ve Eğitim	<ul style="list-style-type: none">Yaratıcı Avrupa Programı (Creative Europe Programme)Erasmus
İstihdam	<ul style="list-style-type: none">EaSI (AB İstihdam ve Sosyal Yenilik Programı)<ul style="list-style-type: none">PROGRESS (İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı)EURES (Avrupa İstihdam Servisi)İlerleme Mikrofinans Aracı (PROGRESS Microfinance Facility)

Kaynak: European Commission, 2014

Çalışmanın bu kısmında 2010 yılı ve sonrasında kalkınma ajanslarının özel sektöre yönelik olarak uyguladıkları ve sadece turizm sektörüne yönelik olanlarla birlikte turizm sektörünü de kapsayan mali destek programlarının sağladığı mali katkılar irdelenmektedir. Kamu kurumlarına sağlanan ve özellikle altyapı çalışmalarının desteklendiği mali destek programları kapsam dışında tutulmuş ve analizde sadece özel sektöre uygulanan programlar dikkate alınmıştır. Sadece turizm sektörüne yönelik hazırlanan programların yanı sıra turizm sektörünü de içerecek şekilde pek çok sektöre yönelik öncelikler içeren mali destek programları da analize dâhil edilmiştir. Analizler, Ajanslarca hazırlanan "Yıllık Faaliyet Programları" ve ajansların resmi internet sitelerinde desteklere yönelik yayınladıkları veriler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

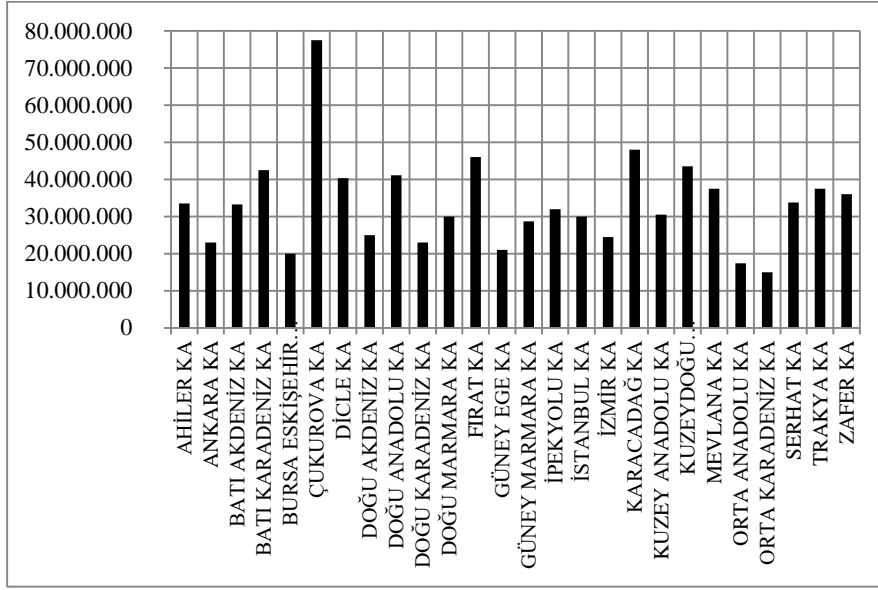

Şekil 3: Kalkınma Ajanslarının Uygulanan Mali Destek Programlarının Yıllara Göre Toplam Tutarları (2010 – 2015)

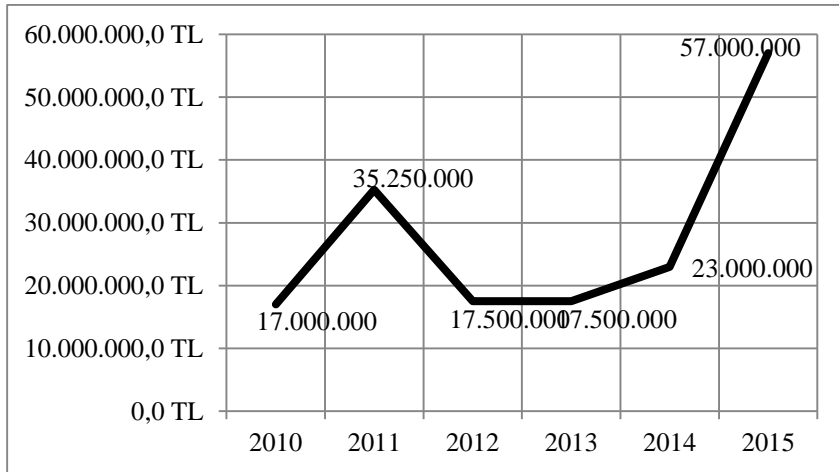
Çalışma ile incelenen 2010 – 2015 yılları arasında uygulanan mali destek programlarının büyük kısmında 2010 – 2013 bölge planı önceliklerinin dikkate alındığı ve sadece 2015 yılı Mali Destek programlarının yeni dönem bölge planları kararları doğrultusunda uygulandığı belirtilmelidir. 2014 yılında uygulanan mali destek programları hazırlık ve ilan süreçlerinde, 2014 – 2023 Bölge Planlarının onama sürecinin devam etmesi nedeniyle söz konusu planlarda belirlenen hususların dikkate alındığı tahmin edilmekle birlikte 2010 – 2013 Bölge Planlarına referans verilmiştir.

Şekil 3'te görüldüğü üzere, söz konusu destek miktarları yıllara göre değişiklik gösterebilmektedir. Bu durumda, merkezden iletilen bütçelerde yaşanan azalmaların olması, belli yıllarda mali destek programları ilanına çıkılmaması gibi unsurlar önemli olmaktadır. 2010 ve sonrası için en büyük tutarın ajansların hepsinin ilk kez mali destek programı uyguladıkları 2010 yılında, en az tutarım ise ajansların pek çoğunun bölge planı hazırlıklarına ağırlık verdiği 2012 yılında gerçekleştiği görülmektedir. 2010 sonrası ajanslar tarafından turizm sektörünün de kapsayacak şekilde özel sektöre yönelik sağlanan destek miktarı 870.554.278 TL (sekiz yüz yetmiş milyon beş yüz elli dört bin iki yüz yetmiş sekiz Türk Lirası) olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu dönemde Ajanslar ortalama olarak toplamda 33,5 milyon TL, yıl bazında ise 6,7 milyon TL tutarında bir destek sağlamışlardır. Bu rakamda turizm sektörünün kapsam dışında tutulduğu veya doğrudan diğer sektörler (yenilenebilir enerji, imalat, hayvancılık vb.) yönelik mali destek programları sağlanan miktarlar yer almamaktadır.

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

Şekil 4: Kalkınma Ajanslarınca Sağlanan Toplam Mali Destek Miktarı (2010 – 2015)

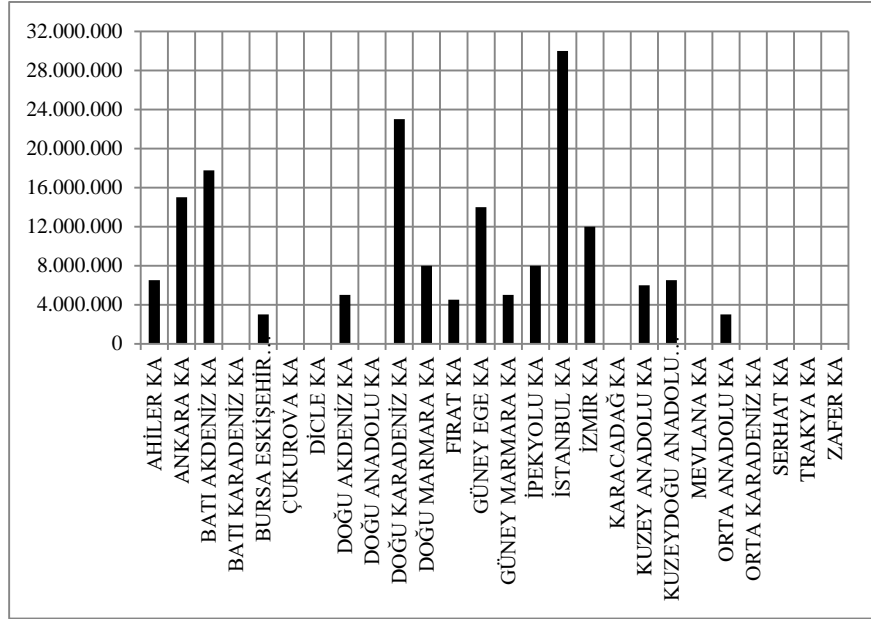

Şekil 5: Yıllara Göre Turizm Programları Bütçeleri

Söz konusu destek tutarları incelendiğinde en fazla desteğin Çukurova Kalkınma Ajansınca en az desteğin ise Orta Karadeniz Kalkınma Ajansınca sağlandığı görülmektedir (Şekil 4). Mali destek programları başvuru rehberleri incelendiğinde; sadece turizm işletmelerinin başvurabilecekleri ya da diğer sektörlerle birlikte turizm sektörünün de

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

desteklendiği mali destek programları düzenledikleri ve dolayısıyla turizmi bölgesel kalkınma için önemli sektörler arasında kabul ettikleri görülmektedir.

Şekil 6: Ajansların Sadece Turizm Sektörüne Yönelik Olan Programlarla Sağladıkları Toplam Mali Destek Miktarları (2010 – 2015)

Doğrudan turizm sektörüne yönelik olarak uygulanan mali destek programları incelendiğinde bölge planı hazırlık dönemine denk gelen 2012 ve 2013 yılları haricinde mali destek tutarları artma eğilimindedir. Ayrıca, inceleme döneminin en yüksek desteğinin 2014–2023 bölge plan hedefleri doğrultusunda, mali destek programlarının uygulandığı ilk yıl olan 2015 yılında sağlandığı Şekil 5 ile ortaya konmaktadır.

Ajans bazında 2010 – 2015 döneminde doğrudan turizm özel sektör işletmelerine sağlanan destek miktarları Şekil 6'da verilmektedir. 16 ajans (Ahiler, Ankara, Batı Akdeniz, Bursa, Eskişehir, Bilecik, Doğu Akdeniz, Doğu Karadeniz, Doğu Marmara, Fırat, Güney Ege, Güney Marmara, İpekyolu, İstanbul, İzmir, Kuzey Anadolu, Kuzeydoğu Anadolu ve Orta Anadolu) doğrudan turizme yönelik mali destek programları uygulamıştır. Bununla birlikte, diğer 10 ajans ise (Batı Karadeniz, Çukurova, Dicle, Doğu Anadolu, Karacadağ, Mevlana, Orta Karadeniz, Serhat, Trakya ve Zafer) turizme yönelik doğrudan bir program uygulamamakla birlikte uyguladıkları

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

programlarda diğer sektörlerle beraber turizm sektörüne yönelik projeleri de kabul etmişlerdir.

2014–2023 Bölge Planları kapsamında getirilen kararlarda doğrudan turizme yönelik kararları bölge planı ile alınan kararların %1'inden az olan İstanbul Kalkınma Ajansınca turizme yönelik en yüksek mali destek tutarının sağlanmış olması dikkati çekmektedir. Söz konusu mali destek tutarlarının ajansların genel bütçe büyüklükleriyle ilgili olması, İstanbul Kalkınma Ajansının en büyük bütçeye sahip kalkınma ajanslarından birisi olması göz ardı edilmemekle birlikte plan kararlarında baskın bir şekilde dile getirilmemekle birlikte turizm sektörünün İstanbul için de önemli kabul edildiği ve geliştirilmeye çalışıldığı bu veriler ışığında söylenebilir. Ankara ve Kapadokya bölgeleri içinde benzer yorumlar yapılabilir. Keza 2014–2023 bölge planında doğrudan turizm sektörüyle ilgili sadece 3 tedbir olmasına rağmen Ankara Kalkınma Ajansınca 15 milyon TL, Ahiler Kalkınma Ajansınca 6,5 milyon TL doğrudan turizme yönelik uygulanan mali destek programlarıyla turizm işletmelerine sağlanmıştır.

Doğrudan turizme yönelik mali destek programları uygulayan kalkınma ajanlarının genelde turizmin geliştiği Akdeniz, Ege, Marmara bölgeleri ile gelişmekte olan Kapadokya ve Karadeniz bölgelerinde yoğunlaşması; ajansların bölgelerinin başat konumda olan veya gelişme eğilimi gösteren sektörleri destekleme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır. Az gelişmiş bölge olarak ifade edilebilecek ve bölge planları çerçevesinde turizm sektörünün geliştirilmesine ayrı önem atfettikleri belirtilen Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde bulunan kalkınma ajansları 3 ajans haricinde (Fırat, İpekyolu ve Kuzeydoğu Anadolu) doğrudan turizme yönelik mali destek programına çıkmamıştır. Söz konusu ajansların bütçelerinin de kısıtlı olduğu ve çözülmesi gereken pek çok sorun ve desteklenecek birçok alan olması da dikkate alındığında diğer sektörlerle birlikte turizmi de destekledikleri görülmektedir.

SONUÇ

Kalkınma ajanslarının Kalkınma Bakanlığı'nın koordinasyonunda yerel paydaşların katılımı ve katkıları ile hazırladıkları bölge planları ve söz konusu planlarda belirlenen amaçlar kapsamında uygulanan mali destek programlarında turizm sektörüne önem verildiği görülmektedir. Söz konusu önemin sadece turizmin geliştiği batı bölgeleri ile kıyı bölgeleriyle sınırlı kalmadığı, az gelişmiş bölgelerin kalkınma hedeflerine ulaşmak için turizmi stratejik sektörler arasında tespit ettikleri anlaşılmaktadır. Bu durum, turizm sektörünün kamu ve sivil toplum kuruluşları açısından yapılan

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

planlama çalışmalarında kazandığı önemi vurgulamasının yanı sıra ulusal programlarda yer alan turizm faaliyetlerinin tüm yurda ve tüm yıla genişletilmesi hedefi (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007) doğrultusunda da çalışmaların yürütüldüğünü göstermektedir.

Türkiye Turizm Stratejisinde "bölgelerarası kalkınmışlık farkının giderilmesi" için turizm sektöründen yararlanılması öngörülmektedir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007). Bölge planlarında da bu amaçla uyumlu şekilde bölgelerin sahip oldukları potansiyellerin daha etkin kullanılması ve turizmin geliştirilmesi bütün bölge planlarında vurgulanmaktadır.

Yerelden karar alma mekanizmasının bir aracı olan kalkınma ajanslarının yapacakları planlama ve proje çalışmaları ile mali destek programlarının istenilen sonuçlara ulaşip ulaşmadığının incelenmesi gerekmektedir. Bu tür araştırmalarla etkinliği daha çok artırılacak uygulamalar ile dünya turizminde turist sayısı ve geliri açısından ilk 5 ülke arasında yer alma hedefinde olan ülke turizminin gelişmesinin yanı sıra, yerel kalkınma dinamikleri arasında yer alan turizm sektörünün yerel halka sosyo-ekonomik katkılarının artırılması açısından da önemi büyüktür.

Planlama çalışmalarının yerelden gerçekleştirilmesi anlayışı ülkemiz açısından yeni bir olgu olarak görülmektedir. Deneme niteliği taşıyan ve çok kısa sürede hazırlanan 2010 – 2013 dönemi bölge planları hariç olmak üzere 2014 – 2023 bölge planlarının bu anlamdaki ilk çalışmalar olduğu belirtilebilir. Kalkınma ajanslarının bölge planı hazırlama tecrübelerinin az olması, kamu bürokrasisinde ve toplumda katılımçılık olgusunun tam yerleşmemiş olması gibi sorunlar özellikle daha az gelişmiş bölgelerde katılımcı planların hazırlanmasının önünde engel teşkil etmişlerdir. Bununla birlikte, söz konusu planlama yaklaşımının devam ettirilmesi durumunda katılımçılığın ilerleyen dönemlerde daha çok sağlanabileceği düşünülmektedir. Ancak, kalkınma ajanslarında personel devir hızının yüksek devam etmesi durumunda kurumsal tecrübe konusunda sıkıntıların yaşanmaya devam etmesine neden olacaktır.

Aynı şekilde, bölge planlama mevzuatında boşluklar bulunmaktadır. Hazırlanan bölge planlarına uyulmaması durumunda herhangi bir yaptırım öngörülmemesi nedeniyle, ajanslar eliyle hazırlanan bölge planları diğer kurum ve kuruluşlar tarafından sahiplenilmemekte ve planlar sadece ajans faaliyetlerine yön veren temel doküman olarak kullanılmaktadır. Bölge planlarının başarıyla uygulanabilmesi ve planların daha katılımcı şekilde hazırlanabilmesi için mevzuat boşluğunun giderilmesi gerekmektedir.

Çeşitli ulusal ve/veya finans kurumlarca sağlanan mali destek programlarının ana amacı sürdürülebilir bir şekilde turizm altyapısının oluşturulması/iyileştirilmesi, yerel insanlarda turizm bilincinin

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

oluşturulması, yerel bilincin ve kapasitenin artırılması, turizme ürün çeşidinin ve kalitesinin artırılması, pazarlama ve tanıtım faaliyetlerinin daha etkin yürütülmesi, işletmelerin rekabet edebilirliğinin artırılması temel amaçlarını gütmektedir.

Kalkınma ajanslarının turizmin de aralarında bulunduğu sektörleri kendi bölgelerinde geliştirme konusunda yapması gereken; her şeyden önce kendi yetersiz finansal kaynaklarını kullandırmak yerine kendi kaynakları dışında ulusal ve uluslararası fonları bu sektörler özelinde bölgelerine çekebilecek marka projeleri hazırlayıp uygulatabilecek koordinasyonu sağlamak yönünde olmalıdır. Bunun yanında, turizmde yerel ve toplumsal sahiplenmeyi sağlamak insanların turizmden gelir elde edebileceklerine inanmalarını sağlamak da turizm konusunda kaynak sağlamanın daha etkin yolu olarak ele alınabilir. Belki de ajansların en çok dikkat etmesi gereken konu ise yerel için hazırlanan plan ve stratejilerin yerel aktörlere ciddi biçimde tanıtılarak bu stratejileri uygulama konusunda iş birliği ve güç birliğinin gerçekleştirmeleri yönünde olmalıdır.

Çalışma ile ortaya konan sonuçlar uygulanan programların niceliği ile ilgilidir. Ancak, programların niteliği ve etkinliği hakkında kapsamlı araştırmalar yapılması gerektiğini de belirtmek gerekmektedir. Uygulanan mali destek programlarının amacına ulaşip ulaşmadığı, hangi konularda başarılı olduğu veya ne tür sıkıntıların yaşandığını ortaya koyacak çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Avrupa Bakanlığı (2016). <http://www.yereldeab.org.tr/TabId/100/ArtMID/3294/ArticleID/1951/KalkınmaAjansları.aspx> (04.04.2016)
- Avrupa Birliği Konseyi. (2001). Türkiye Cumhuriyeti İle Katılım Ortaklığında Yer Alan İlkeler, Öncelikler, Ara Hedefler ve Koşullara İlişkin Konsey Kararı. Ankara.
- Berber M. ve Çelepçi, E. (2005). Türk Bölgesel Kalkınma Politikalarında Yeni Arayışlar: Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği. H. Terzi (Der.), Doğu Karadeniz Bölgesel Kalkınma Sempozyumu Bildiri Kitabı (ss. 145-156). Trabzon.
- Cox, K.R. (2004). Globalization and the Politics of Local and Regional Development: the Question of Convergence. Transactions of the Institute of British Geographers, 29(2), 179-194.

Uğur Çalışkan ve Süleyman Toy

- Çakmak, E. (2006). Yerel Ekonomi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Ankara: İmaj Yayınevi.
- Deas, I. ve Kevin G.W. (2000). From The "New Localism" To The "New Regionalism? The Implications Of Regional Development Agencies For City-Regional Relations. *Political Geography*, 19, 273-292.
- Deegan, J. ve Dineen, D. (2000). Developments in Irish tourism 1980–1996. *International Journal of Tourism Research*, 2, 163-170.
- DPT (2000a). 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- DPT (2000b). 8. Ulusal Kalkınma Planı, Ankara.
- DPT (2003). Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004 - 2006), Ankara.
- Durkin, J. (2011). Involvement of Local Tourist Boards into EU Pre-Accession Funds for Tourism Projects: The Case of Primorsko-goranska County. *Sustainable Tourism: Socio-Cultural, Environmental and Economics Impact*, 67-79.
- Eroğlu M. ve Kum M. (2010). Türkiye’de Kalkınma Ajanslarının İdari Teşkilat İçindeki Yeri. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 35, 175-201.
- EURADA (Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği). (1999). Creation, Development and Management of RDAs. Brüksel. http://www.eurada.org/index.php?option=com_content&view=article&id=46&Itemid=53&lang=en (13.02.2016)
- European Commission (2014). Guide On EU Funding For The Tourism Sector Online. Brüksel. http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/tourism/index_en.htm (16.08.2016)
- Filiztekin, A. (2008). Türkiye’de Bölgesel Farklar ve Politikalar, İstanbul: TÜSİAD.
- Gibbs, D. (2000). Ecological Modernisation, Regional Economic Development and Regional Development Agencies. *Geoforum*, 31, 9-19.
- Halkier, H., Danson M. ve Damborg, C. (1998). *Regional Development Agencies in Europe*. Londra: Jessica Kingsley Publishing.
- Hasanoğlu, M. ve Aliyev, Z. (2006). Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sayıştay Dergisi*, 60, 85-100.
- Haughton, G. ve Counsell, D. (2004). *Regions, Spatial Strategies and Sustainable Development*. Londra: Routledge.
- Hughes, J.T. (1998). The Role of Development Agencies in Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach. *Urban Studies*, 35(4), 615-626.

Kalkınma Ajanslarının Planlama ve Finansman Açısından Turizm Sektörüne Sağladığı Katkılar

- Ildıracı, M. (2004). Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Stratejileri. Ankara: Nobel Yayınevi.
- Kayasü, S. ve Yaşar, S.S. (2006). Avrupa Birliği'ne Üyelik Sürecinde Kalkınma Politikaları: Yasal ve Kurumsal Dönüşümler. TEPAV, Bölgesel Kalkınma ve Yönetişim Sempozyumu (ss. 199-213). Ankara.
- Köse, S. ve Konur, F. (2011). Avrupa Birliği ve Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Bölgesel Farkların Azaltılmasındaki Rolü ve Etkililiği: Ülke Deneyimlerinin Karşılaştırılması. Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, 7(1), 95-137.
- Kumral, N. (1993). Bölgesel Gelişme Politikası Aracı Olarak Kalkınma Ajansları ve Girişimciliğin Teşviki (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Kültür ve Turizm Bakanlığı (2007). Türkiye Turizm Stratejisi. Ankara.
- Oğuzsoy, C.M. (2004). The Structure of National and Subnational Institutions in European Union Candidate Countries and EU Implications' for Regional Policy (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). ODTÜ, Ankara.
- Özen, P. (2005). Bölge Kalkınma Ajansları. TEPAV Yayınları.
- Özer, Y.E. (2007). Küresel Rekabet - Bölgesel Kalkınma Ajansları ve Türkiye. Review of Social, Economic & Business Studies, 9/10, 389-408.
- Özmen F. (2008). AB Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları. Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 13(3), 327-340.
- Pınarcıoğlu, M. ve Işık O. (2004). Yeni Kalkınmacılık: Bölgesel Kalkınmada Arayışlar. GAP-GİDEM Yayınları-4.
- Resmi Gazete (2016). www.resmigazete.gov.tr (07.03.2016)
- Uzay, N. (2005). Bölgesel Gelişmişlik Farklarının Giderilmesi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. Ankara: Seçkin Yayınları.
- Wanhill, S. (2004). Government Assistance for Tourism SMEs: From Theory to Practice. R. Thomas (Der.), Small Firms in Tourism: International Perspectives (ss. 53-70). Oxford: Elsevier.